

Gånge hatt till...

Omvårdnadsforskningens
framväxt i Sverige
– sjuksköterskors
avhandlingar 1974–1991

INGRID HEYMAN

ΔDAIDALOS

Ingrid Heyman

Gånge hatt till ...
Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige
– sjuksköterskors avhandlingar 1974–1991

Gräns: kuggda för huvudsakligen avseende

- 128 Avhandlingar om sjuksköterskors huvudsakligen avseende
269 Författarna — " — (samt uttryck)
219 — " — (samt uttryck)
227 Avhandlingar och författarnas egenskaper kombinerade

INGRID HEYMAN

Gånge hatt till...

Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige
– sjuksköterskors avhandlingar 1974–1991

DAIDALOS

Skeptronserien

Redaktör: Donald Broady

Bokförlaget Daidalos AB, Box 12304, 402 43 Göteborg
© Ingrid Heyman och Bokförlaget Daidalos AB, 1995.
Layout, sats & tryck: Stockholms T-Tryck AB.
Omslagsbilden är utformad efter en korrespondensanalys
av avhandlingarnas och författarnas egenskaper.
Sättning: Adobe Garamond 10,5/12,5.
ISBN 91 7173 023 0

Abstract

Heyman, Ingrid: *Gånge hatt till... Omvårdnadsforskningens framväxt i Sverige – sjuksköterskors avhandlingar 1974–1991*. (The emergence of nursing research in Sweden. Doctoral theses written by nurses 1974–1991). In Swedish with an English summary.

ISBN 91 7173 023 0

This is a study on how a new domain of research in Sweden, often called »omvårdnadsforskning« (caring and nursing research), was established and how it developed. The concepts of field, habitus, symbolic and cultural capital, as used by the French sociologist Pierre Bourdieu, constitute the theoretical frame of reference. Analyses are made of on the one hand the space of possibilities – scientific traditions, standpoints in scholarly debates, different research tools, perspectives, techniques, etc. – and on the other hand, the social field where agents and institutions occupy different positions.

Properties of the 65 doctoral theses, written by nurses, and their answers to a questionnaire have been used to represent the emerging field of nursing research. Such data constitute the foundation for correspondence analyses, revealing that nursing research in Sweden is far from an one-sided activity. On the contrary, different clusters of theses, that do not have their research problem, scientific tools or techniques in common, were identified. The nurse-researchers have been inspired by different sciences and their scope differ as well as the style of writing. Thus, nurses as scholars belong to at least one of two distinctly separate traditions inside academia: biomedical research and some of the traditions inside social science.

The main stream of theses have highlighted phenomena exclusively in nursing (i.e. not caring) with an outspoken interest of improving nursing practice. The results from these dissertations can presumably accelerate the process of professionalisation in nursing. Considerably fewer of the doctoral theses have focused on caring phenomena. Mostly, these theses focus interaction, interpretation and understanding. Some theses concern the theoretical development in the emerging field and quite many authors have contributed to the development of methodology through their work on the construction of instruments.

The analyses also differentiate between authors with a high or low amount of scientific prestige and academic power. The stands the authors have taken in scientific questions meant, in this respect, much more than most of the social factors.

The massive influence from the medical field is revealed in such facts as that 42 doctoral theses out of 65 have been supervised by medical doctors, that the designs are mostly similar to physicians' clinical investigations, and that medical researchers, i.e. physicians, have been opponents and members of theses committees to a greater extent than nurses. The fact that positions of authority are held by agents representing other scientific fields than nursing, makes a clear sign of low autonomy in the new domain. Thus, a main conclusion is that »omvårdnadsforskning« in Sweden still is lacking in autonomy.

The volume includes a bibliography of doctoral theses in Sweden written by nurses from 1974 to 1994.

Keywords: doctoral dissertation, nursing research, symbolic capital, social field, correspondence analysis, autonomy, epistemology, sociology of science, nursing, caring, nurses, professionalism.

Förord

Sedan barnsben har jag mer litat till vad människor gör än till vad de säger att de gör. En tidig upptäckt var de »söndagskristna» som gick i kyrkan på söndagarna, slog barn och lurades i affärer andra dagar – dem som Jacques Brel så träffande skildrat i sången »De skenheliga».

En annan erfarenhet som sårade mig djupt då den hände men som jag långt senare förstod, var följande. En skrivningsfråga under tentamen i hälso- och sjukvårdslära under min tid som sjuksköterskeelev handlade om vilka utensilier som krävs för att kunna helavtvätta en sängliggande patient. Jag räknade upp vad som behövdes men fick minuspoäng för att jag inte skrivit att även vatten behövdes. Kunde lärarna verkligen tro att jag i *praktiken* skulle ha försökt tvätta någon utan vatten? Då tyckte jag bara att frågan var fånig men senare har jag förstått att lärarna använde en annan logik än praktikens i konstruktionen av skrivningsfrågan.

Under årens lopp har det blivit allt klarare för mig att omvårdnad som praktik inte är liktydig med talet om omvårdnad. Logos och praxis är skilda nivåer inom samma gebit och styrs av skilda rationaliteter. Att överensstämmelse inte råder beror inte alls på att tillgänglig information är beskuren eller att den

mänskliga hjärnan är så begränsad att den inte kan räkna ut alla tänkbara situationer. Snarare beror det på att allt mänskligt vetande är socialt strukturerat. Vi är alla, som individer, fångna i de system av kategorier där vi fostras, utbildas och lever.

Ett tydligt exempel på att så är fallet visade sig i ett utvärderingsprojekt som jag deltog i under 1980-talets sista år. Det handlade om reformarbetet inför en förändrad gymnasieskola. Där fanns vissa intentioner som myndigheter, skolledning eller projektgrupper inom de skilda skolorna ville få förverkligade och de stötte hela tiden på patrull. De informerades och övertalades, lovsprades och belönades dem som gick med på idéerna och kunde inte förstå varför projekten inte kunde genomföras som planerat. De som betraktades som bakåtskrävare var inte det av elakhet eller lathet – sådana försök till förklaringar var legio – utan därför att deras disposition inte »tillät» dem att bete sig som utvecklingsplanerarna förutskickade. Förändringsivrare och förändringsmotståndare hade tillgång till olika system av kategorier, skilda erfarenheter och olika inställning till, »sinne» eller disposition för vad som lämpligen borde göras för att skolan skulle förbättras. Denna fångenskap i de egna strukturerna kan bara brytas

Ullabeth Sätterlund Larsson, Ulf Linell, Lena Lundh, Kerstin Mattsson, Ester Mogensen, Karin Anna Petersen, Ewa Pilhammar Andersson, Ingrid Sandin, Anneli Sarvimäki, Eva Trotzig, Annika Ullman, och Per-Johan Ödman. I biblioteksfrågor har jag haft sakkunnig hjälp av Edith Orem, Eva Trotzig med flera. Kristina Ringberg har hjälpt mig att kontrollera litteraturreferenserna. När jag upprättade databasen hade jag gott datorstöd av Lars Lundman. Tyr Heyman har svarat för bokens utformning och tryckt den. Den engelska texten har granskats och förbättrats av Kim Lützén och andra. Tack alla!

Ett speciellt tack vill jag rikta till de stipendiater och författare som generöst delat med sig av sina erfarenheter från studier och forskning.

En särskild tacksamhet går till dem som funnits till hands till vardags att »dela ljuvt och lett« med. Närmast tänker jag på Annika och Boel vad gäller institutionen och Tyr vad beträffar hemmaplan.

Som författare har jag under olika perioder skrivit för olika läsare. Till en början var det nog mest för handledarna men efter hand har andra tänkbara läsare dykt upp. Under hela tiden har dock de sjuksköterskor som sökt sig vidare i sina studier funnits med som presumtiva läsare. Det var i arbetet inom lärarutbildning och i de forskningsförberedande kurserna som behovet av en översikt över sjuksköterskors forskning först visade sig. Det är egentligen kursdeltagarnas förtjänst att jag alls har skrivit denna bok. Därför tillägnar jag boken forskningsintresserade sjuksköterskor.

Ekonomiskt stöd har givits av samhällsvetenskapliga fakulteten vid Stockholms universitet, forskningsnämnden och ograduerade forskares fond vid Lärarhögskolan, Stiftelsen Lars Hiertas Minne, Stiftelsen Rödakorshemmet samt Svensk sjuksköterskeförening.

Till publiceringen har även bidrag givits av Rådet för forskning om Universitet och Högskolor,

Nacka i juli 1995
Ingrid Heyman

Innehållsförteckning

Del I. Bakgrund och teoretiskt perspektiv

Avgränsning av problemställningen 2

Disposition 6

Kapitel 1. Att studera omvårdnad som vetenskapligt fält

Forskning om forskning 9

Begreppen fält och kapital som forskningsskap 20

Precisering av syfte och frågeställningar 29

Undersökningens uppläggning 30

Etiska överväganden 43

Kommentar 43

Del II. Sjuksköterskors avhandlingar

Kapitel 2. Avhandlingarnas forskningsobjekt

En första blick på forskningsobjektet 48

Avhandlingarnas ämnesområden 51

Studier på olika nivåer 54

Forskningsområden i relation till MFR:s undersökning 58

Forskningsobjekten i relation till omvårdnadsforskningens »konsensusbegrepp« 60

Forskningsobjektet i relation till en definition av sjukskötsel och omsorg 64

Sammanfattning och översikt 74

Kapitel 3. Avhandlingarnas forskningsredskap och närheten till vetenskapliga traditioner

- Variabel-isolerande eller nomotetiska studier 78
- Tolkande eller ideografiska studier 81
- Författarnas strategier att åstadkomma och bearbeta data 85
- Datasammanfattning och presentation av fynd 88
- Teoretiska inspirationskällor, inflytanden och påverkan 89
- Några avhandlingar i relation till Kims analyschema 97
- Sammanfattning och översikt 102

Kapitel 4. Avhandlingarnas uppkomstkontext, gestaltning och vetenskapliga orientering

- Avhandlingarnas spridning över tid 104
- Fördelning på fakultet, institution och universitetsort 105
- Avhandlingarnas gestaltning 114
- Avhandlingarnas referenslitteratur 119
- Korrespondensanalys och rummet av avhandlingar 127
- Sammanfattning 133

Kapitel 5. En första summering

- Början till vetenskapliga traditioner? 139
- Centripetala och centrifugala krafter 141

Del III. Förhistoria och omvärld

Kapitel 6. Omvårdnadsforskningens förhistoria grundad i sjuksköterskors arbete

- Yrkets tillkomst och utveckling 147
- Yrkets karaktäristika 152
- Åtta stipendiater 157
- Svensk sjuksköterskeförening och utbildningsfrågan 158
- Stipendiaterna – en förtrupp utbildas 159
- Utbildningsreformer – ökad pedagogisering 162
- Professionalisering och professionskriterier 167
- Sjuksköterskors professionaliseringsprojekt 170
- Sammanfattning och översikt 173

Under de senaste tjugo åren har en ny vetenskaplig domän, omvårdnadsforskning, vuxit fram i Sverige. En förutsättning har varit att sjuksköterskor tagit steget in i forskarvärlden och börjat skriva doktorsavhandlingar.

Detta är en anmärkningsvärd omvälvning, som har betydelse för flera områden: för sjuksköterskekårens professionella ställning och utvecklingsmöjligheter, för forskning som har med vård att göra – inte minst för att den medicinska forskningen fått konkurrens –, för vårdutbildningen samt för den offentliga diskussionen om vad vård är och bör vara.

Gånge hatt till ... är en grundlig studie av omvårdnadsforskningens uppkomst och utveckling i Sverige, och av hur det gått till när sjuksköterskorna beretts tillfälle att genomgå forskarutbildning och skriva avhandling. Boken bygger på inträngande analyser av de avhandlingar som sjuksköterskor skrivit, och av dessas väg genom yrkeslivet och in i den akademiska världen.

Detta förlopp undersöks med hjälp av den franske sociologen Pierre Bourdieus fältbegrepp. Det innebär ett studium av å ena sidan avhandlingsförfattarnas sociala positioner, å andra sidan deras ställningstaganden i vetenskapliga frågor.

Ingrid Heyman, med bakgrund som sjuksköterska, vårdlärare och lärarutbildare, tillhör Forskningsgruppen för utbildnings- och kultursociologi vid Lärarhögskolan i Stockholm.